

ԳՐԱԽՕՍՍԿԱՆ

Մայր Յուդայի Հայերէն Զեռագրաց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան: Կազմեց՝ Անուշաւան Վրդ. Դանիէլեան: Տպարան Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Անթիլիաս-Լիբանան 1984: Հայկական Մատենաշար Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան: էջք՝ ԺՁ+654 էրկուսիւ: Գումար տր պատկերներ Թիւ 8, 213, 115, 210, 223, 82, 47, 151, 164 Զեռագիրներէն:

Մեծ բաւարարութեամբ կրնանք հաստատել, որ մանաւանդ յետպատերազմեան այս քառասնամեակին, հրապարակ դրուեցան մեծ արժէքներով շատ կարեւոր աշխատութիւններ՝ Բառարան, Մատենագիտութիւն, Համայնագիտարան, Բնագրական ուսումնասիրութիւններ եւ Զեռագրաց Յուդայիներ, որոնք նոր լոյս կը սփռեն հայագիտութեան վրայ եւ շատ կը դիւրացնեն գիտական աշխատանքը: Այսօր մեր առջեւ կը դրուի այդպիսի շատ կարեւոր աշխատութիւն մը, տարիներու քրտնաջան նուիրումով կատարուած գործ մը:

Հատորս կը պարունակէ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Անթիլիասի Մայրավանքի Մատենադարանին մէջ հաւաքուած 223 կտոր, Թ-ԺԹ դարերու միջեւ գրուած, զանազան նիւթեր բովանդակող, Հայ Զեռագիրներու նկարագրութիւնը: Յուդայիկագրութեան իրրեւ նախօրինակ ծառայած է ընդհանուր կերպով Տաշեան Մեթոտը, եւ իրրեւ աւելի զարգացում այդ մեթոտին, իւրաքանչիւր ձեռագրէն տրուած են լուսատիպ նմոյշներ, գաղափար մը ունենալու համար գրատեսակներու մասին: Տպագրութիւնը, երբ մանաւանդ նկատի առնենք Լիբանանի ներկայ Թոհն ու բոհը, ուր լոյս տեսած է ներկայ հատորս, կարելի է բաւական յաջող համարել:

Ներկայացուած 223 ձեռագիրներէն ծանօթ էին արդէն գիտական աշխարհին 63ը Ակիւնեան Հ. Ներսէսի ցուցակագրութեամբ (Յուդայի Զեռագրաց Նիկոսիայի քի Կիպրոս, Վիեննա 1961), 10 ուրիշներ կը գտնենք Սիւրմէեան Արտաւազդ Արքեպ.ի՝ «Մայր Յուդայի Հայերէն Զեռագրաց Հալէպի եւ Անթիլիասի ու Մանաւորաց, Բ. Հատոր,

Հալէպ 1936» գործին մէջ: Մնացեալ 150 ձեռագրերը, Թիւ 142էն զատ, որ ծանօթ է Բարդէն Կիւլէսէրեան Աթոռակից Կաթողիկոսի ցուցակագրութեամբ (տես՝ Յուդայի Զեռագրաց Անկիւրիոյ Կարմիր Վանուց եւ Շրջակայից, Անթիլիաս 1957, էջ 1247, Թիւ 295), նորագոյն շրջանի նուիրատուութիւններն են:

Երբ հատորի մը մէջ կը մէկտեղուի այնպիսի գործերու նկարագրութիւնը, որոնք ժամանակին արդէն քննութեան բովէն անցած են, յակամայս հետաքրքրութիւն կ'արթնցնեն, որ արդեօք ի՞նչ չափերով նորութիւններ կը պարունակէ նորագոյն ցուցակագրութիւնը: Այս պատճառով համեմատութիւն մը կատարեցինք Ակիւնեան-Սիւրմէեան-Կիւլէսէրեան-Դանիէլեան ցուցակագրութիւններու միջեւ: Մեր եզրակացութիւնը եղաւ՝ թէ անհամեմատ աւելի գիտական արժէք կը պարունակեն Հին ցուցակագրութիւնները, քան ներկայիւնը: Մանաւանդ Ակիւնեանի մօտ կան շատ արժէքաւոր պատմական ու բնագրային կարեւոր գիտողութիւններ ու մատնանշումներ, եւ հակառակ տեղեկութիւններ՝ թէ ո՛ւր ուսումնասիրուած կամ հրատարակուած են որոշ բնագիրներ կամ յիշատակարաններ, այս պարագան բոլորովին անտեսուած կ'երեւի Դանիէլեանի կողմէ: Նոյն պատկերը կը ստանանք նաեւ երբ իրարու հետ կը համեմատենք Սիւրմէեան եւ Դանիէլեան: Սիւրմէեանը մասնայատուկ ուշադրութիւն կը դարձնէ մանրանկարներու նկարագրութեան, մանաւանդ Բարձրբերդի աւետարանին (Թիւ 8/1) եւ Սոսի Մայր Մաշտոցին (Թիւ 9/2) ցուցակագրութեան մէջ, կարեւոր պարագայ մը, որ կարծես նկատի չ'առնուիր Դանիէլեանի մօտ: Կը պակսի նոյնպէս Յանկերու եւ Տախտակներու այլապէս հարուստ տեսակներուն մէջ (էջ 549-650), մանրանկարչութեանց մանրամասն ցուցակը՝ Դիմանկարներ, Ոորաններ, Կիսախորաններ, Լուսանցազարդեր, Զարդազրեր, առանձին-առանձին:

Զեռագիրներու յիշատակարաններուն մէջ շատ անգամ կը հանդիպինք գրքին իսկական խորագրին՝ «Ոսկեփորիկ» (Թիւ 102 եւ ուրիշներ), «Վկայական Գիրք» (Թիւ 106), եւն. , բայց չկրցանք հասկնալ, ինչո՞ւ չ'ընդունուիր Դանիէլեանի մօտ այդ տիտղոսը եւ կը նախընտրուի «Ժողովածու» կամ «Հաւաքածոյ» անուանումը:

Սխալ է Թիւ 10ի բնագիրը անուանել «Երուսաղեմեան Ճաշոց», պարզ այն պատճառով, որ հոն խորագիրներու կամ խրատագիրներու մէջ կը հանդիպինք այնպիսի հրահանգներու, որոնք Երուսաղէմը կամ շրջակայքը կը յիշեցնեն, ինչպէս՝ «Եւ երթան ի Ս. Սիողի», «Ժողովին ի Ղազարիոֆն», «Ի Ս. Յարութիւնն ասի», «Ժողովին առաջի Ս. Գողգոթայի», «Ի Լեանն Զիթենեաց» եւն.: Այսպիսի հրահանգներով լի են բազմաթիւ Հայ ձեռագիր ճաշոցներ, որոնք Երուսաղէմէն հազարաւոր մղոններով հեռու երկիրներու մէջ օրինակուած ու գործածուած են: Եստ մը եկեղեցիներ ունեցած են իրենց շուրջ մատուակներ, Երուսաղէմի սրբազան տեղերու անուանակոչումներով: Ասիկէ սակայն աւելին, մեր ճաշոցը հաւաքում մըն է ա. Երուսաղեմեան սովորութիւններով լի հնագոյն ճաշոցին, Բ. Մեծն Հայաստանի լի հնագոյն ճաշոցին, Գ. Մեծն Հայաստանի մէջ գործածուած հայկական ամիսներով եւ Հայ Սուրբերով ճաշոցին, Գ. եւ ամբողջացուած է սպա Գրիգոր Վկայասէրի, Կիրակոսի եւ Ներսէս Կաթողիկոսի կողմէ, ու դարձած է մեր այսօրուան ընկալեալ «Զատկական ճաշոց»ը: Երուսաղեմեանը ունի միայն հոռոմէական ամիսներով՝ Յայտնութեան ութօրէքը, ապա՝ Պետրոս եւ Աբիսողոմ, Անտոն Անապատական, Թէոդոս Թաղաւոր, Քառասնորդէն Մենդեան, Սրբոց Քառասնից, Կիրեղ եւ Յովհաննէս Երուսաղեմացի, Մեծ պահքի միայն չորեքշաբթի եւ ուրբաթ օրերը, Ղազարու Յարութեան միւսուրբ օրերը, Ղազարու Յարութեան կիրակէն չեւ Զատիկ յաջորդող առաջին կիրակէն եւն.: Ուրեմն Երուսաղեմեան ճաշոցին չեն պատկանիր Թիւ 10 ձեռագրին մէջ գրուած Թիւ 8, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 եւն., որոնք առնուած են կամ Գրիգոր Վկայասէրէն, կամ Մեծ Հայքի ճաշոցէն:

Քիչ մը զարմանալի կը թուի նաեւ, որ ձեռագիրներու թուղթերու քանակը բաւական տարբերութիւններ ունին հին եւ նոր ցուցակներուն մէջ. օր.՝ Թիւ 1/2՝ 730/726, Թիւ 5/62՝ 127/125, Թիւ 7/63՝ 131/130, Թիւ 9/2՝ 221/219, Թիւ 10/1՝ 564/553 եւն.:

Զեռագիրներու ներկայ Յուդայի սակայն միայն ժխտական տեսանկիւնէն պէտք է դիտենք: Ունի շատ առաւելութիւններ: Ակիւնեան իր Յուդայի մէջ չէ նշանակած օրինակի համար, թէ մագաղաթեայ պահ-

պանակները կամ պատուակները ո՞ր դարուն կը պատկանին: Կնիքներուն ալ շատ ուշադրութիւն չէ դարձուած ժամանակին: Որքան կ'երեւի աճապարանքի մէջ որոշ յիշատագրութիւններ վերաբերեն Ակիւնեանի աշգէն (Թիւ 36/20 եւ ուրիշ մանր-մունը, ոչ քէն (Թիւ 213/3ա, 165/5 եւ 126/49 ձեռագիրներուն մանրամասն նկարագրութիւնը կը պակսի Ակիւնեանի մօտ, մինչդեռ Դանիէլեանի ցուցակագրութեանէն կը տեսնենք, թէ շատ կարեւոր տեղեկութիւններ եւ բնագիրներ կը պարունակեն անոնք: Սիւրմէեանի մօտ որոշ ընթերցումներ անհասկնալի են, որոնք հոս կը ճշդուին, օրինակի համար՝ Բարձրբերդի յիշատակարանին մէջ կը կարգանք անհասկնալի «գողցուցաց», որ իրականում չէր «գողցուց աչ», նոյնպէս՝ «առածին պատուիրանին» պէտք է ըլլայ՝ «առ ԱՅ այլն պատուիրանին» եւ ասոր նման ուրիշներ:

Ճշդուած են նոյնպէս քանի մը թուականներ՝ Ակիւնեան Թիւ 104/51, Սիւրմէեան Թիւ 137/47 եւն.:

Յովհաննէս Թուղթերանցիի դահակալութեան կապակցութեամբ Թիւ 9/2 Թղ. 220ա գրուած է. «ՁԼԸ Յունվար ի Զ» ՁԼԸ տարին կը սկսի 1488 Նոյ. 19ին, որով յաջորդող Յունուարի 6ը 1489ին երեքշաբթի մըն է: Եթէ ուղիղ համարինք Յունուարի 6ի օրը, որ նման հանդիսութեան մը համար շատ յարմար օր մըն է, ՁԼԸ-ը պէտք է սրբազրուի ՁԼԹ: ՁԼԹ տարին կը սկսի 1489 Նոյեմբեր 19ին եւ յաջորդող 1490 տարւոյն Յունուար 6ը իրապէս չորեքշաբթի օր կ'իյնայ: Նոյն ձեռագրին մէջ Թղ. 220բ Յովհաննէս Կաթողիկոսի թուականը ՁԼԹ տպագրական յայտնի սխալ մը կ'երեւի եւ սրբազրուելու է Սիւրմէեանի հետեւողութեամբ ՁԼԹ:

Եստ գեղեցիկ են ու յաջող, ներդրուած գունաւոր պատկերները, որոնց տակ շատ լաւ կ'ըլլար, եթէ դրուէր նաեւ բնագրի իրական մեծութեան չափը:

Նոյնպէս աւելի կը դիւրանար որոշ ձեռագիրը գտնելու գործը եթէ անոյդ էջերու բնագրին վերեւ, առաջին տողին վրայ, Անթիլիաս բառէն ետք, դրուած ըլլար նոյն էջին վրայ նկարագրուած ձեռագրին թիւը:

Շնորհաւորելի է ցանկերու մէջ՝ «Է. Գրչութեան վայրերու ցանկ, Ը. Գրիչներու ցանկ, Թ. Մաղկողներու ցանկ, Ժ. Կազմողներու ցանկ եւ ԺԳ. ու ԺԴ. Կնիքներու ցանկ»երը, որոնք ընդհանրապէս կը պակսին բազմաթիւ ցուցակներու մէջ:

Արդար ըլլալու համար անկեղծօրէն պէտք է խոստովանիլ, թէ հակառակ ակնարկուած որոշ թերութիւններու, որ աչքի կը զարնեն մանաւանդ այնպիսի գործերու մէջ, ուր ունինք համեմատական եզրներ. բաղդատութեան համար, Դանիէլեանի գոր-

ծը իր բազմաթիւ լրացումներով եւ նորութիւններով կու գայ նոր արժէք մը աւելցնելու հայագիտութեան ու ձեռագրագիտութեան անդաստանին մէջ: Կը շնորհաւորենք Դանիէլեան Անուշաւան Վարդապետը իր այս մեծարժէք գործին համար, եւ իր անձին միջոցաւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Միաբանութիւնը, որ մանաւանդ վերջին տասնամեակներուն, հայագիտութեան կարեւոր կենդրոն մը դառնալու վրայ է սփիւռքահայ իրականութեան մէջ:

ՍԵՔՈՒԼԵԱՆ Հ. Օ.

ԳՐԱԵՕՍԱԿԱՆ

ԿՈԹՈՂԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸ ՀԱՍԱԻ ԻՐ ԱԻԱՐՏԻՆ

Լոյս տեսաւ Վիեննայի Միփարեան Միաբանութեան Մատենադարանի ձեռագրացուցակի երրորդ հատորը

Անցեալ դարի կէսերին հայկական սկզբնաղբերներէ հանդէպ առաջ եկած բուն հետաքրքրասիրութեան թելադրանքով Վիեննայի Միփարեան Միաբանութեան հայագիտական դպրոցի առաջ ծառանում է համապարփակ ու զիտական բնոյթի ձեռագրացուցակ կազմելու խնդիրը: Միփարեան Հայրերը կոչ են անում համազգային առումով ձեռնարկել Մայր Ձեռագրացուցակը տեղծելու յոյժ կարեւոր աշխատանքները, եւ իրենք տալիս են այդ գործի առաջին եւ խրատական օրինակը: 1891 թուականին Միաբանութեան տպարանում լոյս է տեսնում Հ. Յակոբոս վ. Տաշեանի կազմած «Ցուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Կայսերական Մատենադարանի ի Վիեննա» գրքոյկը, ապա նաեւ Հ. Գրիգորիս վ. Գալեմբեարեանի՝ «Միւս խնդիր Արքեպիսկոպոս Մատենադարանի Հայերէն Ձեռագրաց Ցուցակ»ը: Միփարեանները կոչը եւ նախաձեռնութիւնը լայն արձագանք է առաջ բերում աշխարհի ամենատարբեր հայագիտական օջախներում եւ ահա Պետերբուրգում այդ գործը նախաձեռնում է Նիկողայոս Մառը, Բրիտանիայում՝ Ս. Վ. Պարոնեանը, Հոռոմում՝ Յ. Վ. Միսքեանը, Թիֆլիսում՝ Ս. Կանայեանը, եւ ուրիշներ:

1895 թուականին Վիեննայում լոյս է տեսնում այդ շարքի ամենից կատարեալ ու ծանրակշիռ ժողովածուն, խօսքը Հ. Յակոբոս վ. Տաշեանի «Ցուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Մատենադարանին Միփարեանց ի Վիեննա» խորագրով աշխատութեան մասին է:

Ըստ «Հայկական մատենագիտութիւն» երկհատորեայ աշխատութեան տուեալների, սկզբից մինչեւ 1976 թուականը կազմուած հայկական ձեռագրացուցակների ընդհանուր քանակը (տպագրուած եւ ձեռագիր) հասնում է 355 միաւորի: Այս պատկառելի թուակազմում Հ. Յակոբոս վ. Տաշեանի հեղինակած ձեռագրացուցակը իր արժանիքներով տակաւին մնում է չգերազանցուած:

Աւելին, այդ ձեռագրացուցակի լոյս աշխարհ դալուց անցել է շուրջ իննը տասնամեակ եւ այսուհանդերձ ժամանակի այդ ոչ փոքր հոլովոյթի ընթացքում, երբ հասարակայնօրէն մեծացել է տեղեկատուութեան տեսակարար կշիռը, երբ սեղմ եւ ստույգ տեղեկութիւն ձեռք բերելու պահանջը դարձել է դարաշրջանի կենսական հարցերից մէկը, ո՛չ միայն չի խամբել Հ. Տաշեանի գործի հասարակական արժէքը, այլեւ այդ աշխատութիւնը ձեռք է բերել զիտական ու հասարակական նոր իմաստաւորում:

Հ. Յակոբոս Տաշեանի ձեռագրացուցակը ունի նաեւ մի այլ, արդիականութեան տեսակէտից շատ կարեւոր, առաւելութիւն: Հեղինակը առանձին բաժին է յատկացրել ձեռագրերի նկարագրութեան եւ բովանդակութեան գերմաներէն համառոտագրութեանը, ինչը Միաբանութեան մէջ մթերուած ձեռագրերի բովանդակութեանը հաղորդակից է դարձնում նաեւ օտարազգի ուսումնասիրողներին:

Ձեռնարկելով Միփարեան Միաբանութեան Մատենադարանում մթերուած թիւ 1-573 ձեռագրերի զիտական նկարագրութիւնը եւ այդ ամէնը ամփոփելով 1529 էջից բաղկացած Ա. հատորի մէջ, Հ. Տաշեանը ստեղծել է ոչ միայն ձեռագրացուցակ մշակելու ինքնուրոյն ու յոյժ զիտական մի դրակոց, այլեւ նախանշել է իր հետնորդների՝ այդ գործը թիւ 573 ձեռագրից յետոյ շարունակողների աշխատանքի ոճական ուղին:

Ոչ մեծ դադարից յետոյ Միաբանութեան անդամ բազմավաստակ գիտնական Հ. Համազասպ վ. Ոսկեանը շարունակում է երջանակահիշատակ Հ. Յակոբոս Տաշեանի սկսած գործը եւ շուրջ չորս տասնամեակ անց 1964 թուականին Միաբանութեան տըպարանում լոյս է տեսնում «Ցուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Միփարեան Մատենադարանին ի Վիեննա» աշխատութեան նաեւ Բ գիրքը: